

UO'K: 372.362.372.71

**VATANPARVARLIK MAVZUSIDAGI BADIY MATNLAR YORDAMIDA
O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISH**

Urazboyeva Sabohat Ortiqboyevna

Urganch innovatsion universiteti o'qituvchi-stajyori

ORCID: 0009-0000-2277-1488

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23045165>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi ona tili darslarida vatanparvarlik ruhida badiiy matnlardan foydalanish orqali o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Badiiy matnlar ustida ishlash jarayonida olingan amaliy topshiriqlar va ularning talabalarning nutqiy, lingvistik hamda ma'naviy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, badiiy matn, vatanparvarlik, ona tili metodikasi, matn tahlili, kommunikativ yondashuv.

Аннотация: В тезисе освещается методика развития речевой компетенции учащихся посредством использования художественных текстов патриотической направленности на уроках родного языка. Проанализированы практические задания, выполняемые в процессе работы с художественными текстами, а также их влияние на речевое, языковое и духовное развитие учащихся.

Ключевые слова: речевая компетенция, художественный текст, патриотизм, методика преподавания родного языка, анализ текста, коммуникативный подход.

Abstract: This thesis presents a methodology for developing students' speech competence through the use of patriotic literary texts in mother tongue lessons.

Practical tasks conducted during work with literary texts and their impact on students' speech, linguistic, and spiritual development are analyzed.

Keywords: *speech competence, literary text, patriotism, mother tongue teaching methodology, text analysis, communicative approach.*

Kirish. Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida o'quvchi shaxsini rivojlantirishning kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Globallashuv va axborot xurujlari jadallashgan hozirgi davrda ta'lim muassasalarining oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri – faqatgina intellektual salohiyatli emas, balki chuqur milliy qadriyatlarga ega, o'z yurti taqdiri uchun mas'uliyatni his qiladigan vatanparvar shaxsni shakllantirishdir. Bu jarayonda ona tili fani shunchaki grammatik qoidalar va lisoniy qonuniyatlar majmuasini o'rgatuvchi vosita emas, balki milliy mafkura, tafakkur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiruvchi fundamental asos vazifasini o'taydi. Zero, o'z ona tilini mukammal bilgan va unda go'zal nutq so'zlay oladigan o'quvchida milliy o'zlikni anglash darajasi yuqori bo'ladi.

Nutqiy kompetensiya – bu shaxsning ijtimoiylashuvi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va o'z fikr-mulohazalarini og'zaki hamda yozma shaklda erkin, mantiqiy, uslubiy jihatdan to'g'ri bayon qila olish qobiliyatidir. O'quvchilarda ushbu kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tarbiyaviy maqsadlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim samadorligini ta'minlovchi asosiy omildir. Chunki quruq yodlatilgan nutqiy qoliplar o'quvchining ichki dunyosiga ta'sir ko'rsatmaydi. Lisoniy ta'limni ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan integratsiya qilishda esa badiiy matnlar eng mukammal didaktik material bo'lib xizmat qiladi.

Vatanparvarlik mavzusidagi badiiy matnlar o'zida milliy ruh, tarixiy xotira, ona tuproqqa bo'lgan cheksiz muhabbat va ajdodlar jasoratini mujassam etadi. Bunday matnlar o'quvchining nafaqat estetik didini o'stiradi, balki uning hissiy-irodaviy sohasiga ta'sir ko'rsatib, nutqining ta'sirchanligi va jozibadorligini oshiradi. Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslarida vatanparvarlik ruhidagi badiiy

matnlardan tizimli foydalanish orqali o'quvchilarning lingvistik dunyoqarashini kengaytirish hamda kommunikativ ko'nikmalarini (tinglab tushunish, so'zlash, o'qish, yozish) takomillashtirish metodikasini ilmiy asoslash bugungi kun pedagogika fanining muhim va dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Muammoning o'rganilishi. Ta'lim tizimida kommunikativ yondashuv va matn markazli ta'lim tamoyillari bir qator metodist olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Biroq, ta'limning tarbiyaviy funksiyasini (vatanparvarlikni) nutqiy ko'nikmalar (tinglab tushunish, so'zlash, o'qish, yozish) bilan integratsiyalashgan holda takomillashtirish metodikasi maxsus tadqiqotlarni talab etadi. Badiiy matn o'zida tilning go'zalligi va milliy ruhni jamlagan eng mukammal didaktik manbadir.

Asosiy qism va tahlil. Ona tili darslarida vatanparvarlik mavzusidagi badiiy matnlar ustida ishlash shunchaki matnni mexanik o'qish yoki undagi grammatik shakllarni topish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon o'quvchining lisoniy va nutqiy kompetensiyalarini o'zaro uyg'unlikda (integratsiyalashgan holda) rivojlantirishga qaratilgan ko'p bosqichli pedagogik tizimni tashkil etadi. Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vatanparvarlik ruhidagi matnlarning ta'sir kuchi va nutq o'stirishdagi didaktik imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun quyidagi to'rtta metodik bosqichni izchil amalga oshirish lozim:

1. Matnni lingvo-estetik idrok etish va tinglab tushunish (Audirovanie) bosqichi. Ushbu bosqichda darsda milliy g'urur va vatanparvarlik g'oyalari yuksak badiiy mahorat bilan ifodalangan matnlar tanlanadi. Masalan, Abdulla Oripovning "*O'zbekiston*" qasidasi yoki Erkin Vohidovning "*O'zbekim*" g'azali namuna qilib olinganda, matn dastlab o'qituvchi yoki mahoratli suxandon tomonidan ekspressiv (hissiy-ohangdor) o'qib beriladi. O'quvchi matnni tinglash orqali so'zlarning poetik qudratini, urg'u va intonatsiyaning nutqdagi ahamiyatini his qiladi. Ohangdoshlik o'quvchining emotsional xotirasini uyg'otadi va unda Vatanga bo'lgan muhabbat hissini lisoniy shaklda uyg'otadi.

2. Kontekstual-semantik tahlil va lugʻat ustida ishlash bosqichi. Nutqiy kompetensiyaning asosi – boy soʻz zaxirasidir. Vatanparvarlik mavzusidagi matnlarda koʻplab arxaik, tarixiy hamda yuksak uslubga xos leksik birliklar ("*ajdodlar merosi*", "*istiqlol*", "*shon-sharaf*", "*turon*", "*muqaddas tuproq*") uchraydi. Oʻquvchilarga ushbu soʻzlarning kontekstual maʼnosini ochish, ularning sinonimik qatorlarini tuzish (masalan: *Vatan – yurt – diyor – oʻlka – ona tuproq*) vazifasi beriladi. Bu mashq orqali oʻquvchi oʻz nutqida soʻz takroridan qochishni va oʻz fikrini taʼsirchan iboralar bilan boyitishni oʻrganadi.

3. Kommunikativ-interaktiv muloqot (Soʻzlash kompetensiyasi) bosqichi. Badiiy matn tahlilidan soʻng oʻquvchilarni erkin fikrlashga va mustaqil ogʻzaki nutq soʻzlashga undaydigan metodik muhit yaratiladi. Buning uchun "*Sinkveyn*" (*Beshlik*), "*Ksenofon klasteri*" yoki "*Erkin mikrofon*" kabi interaktiv metodlardan foydalaniladi.

Amaliy topshiriq modeli: Pirimqul Qodirovning "*Yulduzli tunlar*" romanidan Boburning Vatanga boʻlgan sogʻinchi tasvirlangan parcha oʻqiladi. Soʻngra oʻquvchilarga: "*Agar siz Bobur oʻrnida boʻlganingizda, Vatan sogʻinchini qanday ifodalagan boʻlardingiz?*" yoki "*Siz uchun Vatan nima?*" degan muammoli savollar tashlanadi. Oʻquvchilar juftlikda va jamoada munozara yuritib, oʻz nutqlarini mantiqiy, izchil va isbotlar bilan tuzish koʻnikmasini shakllantiradilar.

4. Kreativ-ijodiy matn yaratish (Yozma nutq kompetensiyasi) bosqichi. Tinglangan, oʻqilgan va ogʻzaki muhokama qilingan mavzu yozma nutq shaklida yakunlanadi. Bu bosqichda anʼanaviy diktant yoki shunchaki koʻchirish mashqlaridan voz kechib, ijodiy yozma topshiriqlarga urgʻu beriladi. Oʻquvchilarga taʼsirli badiiy parchadan kelib chiqib, "*Mening Vatan oldidagi burchim*", "*Ajdodlar jasorati – bizga namuna*" kabi mavzularda esse yoki esse-argumentatsiya yozish topshiriladi. Yozish jarayonida oʻquvchi matnda qoʻllanilgan tasviriy vositalar (metafora, epitet, oʻxshatishlar)ni oʻz yozma nutqiga koʻchiradi, badiiy uslub elementlaridan toʻgʻri foydalanadi.

Ona tili darslarida ushbu tizimli bosqichlarni qo'llash orqali ta'lim oluvchilar o'z ona tilining cheksiz imkoniyatlarini anglab yetadilar. Badiiy matn o'quvchi uchun tayyor nutqiy namuna (etalon) vazifasini o'taydi. Natijada, o'quvchining nutqi faqat grammatik to'g'ri bo'lib qolmay, balki ichki his-tuyg'u, milliy ruh va mantiqiy joziba bilan boyiydi, bu esa nutqiy kompetensiyaning oliy darajada shakllanganidan dalolat beradi.

Topshiriq: Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasidan parcha o'qiladi. O'quvchilarga undagi tasviriy vositalarni (metofora, epitet) topish va ushbu badiiy bo'yoqdor so'zlardan foydalanib, o'z tumanlari yoki shaharlari haqida qisqa hikoya (matn) tuzish vazifasi beriladi. Bu mashq lingvistik bilimni nutqiy ko'nikmaga aylantiradi.

Xulosa. Vatanparvarlik mavzusidagi badiiy matnlardan ona tili darslarida tizimli foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini oshiradi, nutqini uslubiy jihatdan boyitadi va mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Eng muhimi, bunday yondashuv til o'rgatish jarayonini mexanik qoidalar majmuasidan jonli, ta'sirchan va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jarayonga aylantiradi hamda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini takomillashtirishga bevosita xizmat qiladi. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, zamonaviy ona tili ta'limi tizimida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda ularning qalbida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish vazifalari bir-biridan ajralmas, yagona pedagogik jarayonni tashkil etadi. Vatanparvarlik mavzusidagi badiiy matnlar ta'lim oluvchilarning ham intellektual-lingvistik, ham ma'naviy-axloqiy darajasini yuksaltirishda eng mukammal va bitmas-tuganmas didaktik manba bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy tahlillar va amaliy metodik izlanishlar quyidagi yakuniy xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

1. **Integratsiyalashgan ta'lim samaradorligi:** Ona tili darslarida quruq grammatik qoliplardan voz kechib, darslarni matn markazli ta'lim tamoyili asosida tashkil etish o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini keskin oshiradi.

Vatan haqidagi yuksak badiiy asarlar asosida o'tilgan darslarda lisoniy qoidalar talabalar tomonidan shunchaki yod olinmaydi, balki nutqiy ehtiyoj sifatida chuqur anglab yetiladi.

2. **Nutqiy ko'nikmalarning tizimli rivojlanishi:** Tanlab olingan badiiy matnlar ustida lingvo-poetik, semantik va kommunikativ tahlillarni tizimli olib borish o'quvchilarning lug'at boyligini boyitadi. Bu jarayon nutqiy kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlarini – tinglab tushunish, ohangdor so'zlash, tahliliy o'qish va kreativ yozma nutqni (esse, insho) o'zaro uyg'unlikda takomillashtiradi.

3. **Tarbiyaviy transformatsiya:** Vatanparvarlik ruhi bilan sug'orilgan matnlar o'quvchining hissiy-emotsional olamiga ta'sir ko'rsatish orqali undagi milliy o'zlikni anglash, ajdodlar merosiga hurmat va yurt taqdiriga daxldorlik tuyg'ularini jonli muloqot hamda shaxsiy nutq faoliyatiga ko'chiradi.

Amaliy tavsiyalar: Ona tili darslarida ushbu metodikaning afzalliklarini yanada kengroq joriy etish uchun quyidagi amaliy choralar taklif etiladi:

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darsliklaridagi matnlar fondini milliy g'oya va vatanparvarlik ruhidagi eng sara zamonaviy hamda klassik badiiy asar parchalari bilan muntazam boyitib borish;

O'qituvchilar uchun badiiy matnlar ustida ishlashga mo'ljallangan, nutq o'stiruvchi interaktiv topshiriqlar va muammoli vaziyatlar majmuasini (metodik qo'llanmalarni) yaratish;

An'anaviy nazorat shakllaridan ijodiy va mustaqil fikrlashga yo'naltirilgan matn yaratish (esse-argumentatsiya, ijodiy loyihalar) tizimiga o'tishni jadallashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084-son Farmoni.

2. Mahmudov N. Til ta’limi metodikasi muammolari. – Toshkent: ToshDO‘TAU, 2017. – 180 b.
3. Yo‘ldoshev Q. Badiiy so‘z idroki. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – 232 b.
4. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta’limi mazmuni. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 128 b.
5. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003. – 144 b.
6. Tokhterova, N., & Karimova, M. (2022). Developing communicative competence through literary texts in native language classes. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 8, 45-51.
7. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001. – 160 b.